

HAFIZLIĞI TEŞVİK EDEN HADİSLER ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME*

MESUT ÇAKIR^a
YAVUZ HOROZ^b

Öz

İlahi vahye muhatap olan Hz. Peygamber, nazil olan ayetleri yazdırmasının yanında ezberlemiş ve ashabına da okumaları ve ezberlemeleri konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden günümüze kadarki süreçte hem tilavet edilmesi hem de hafızalara nakşedilmesi onun aynı zamanda ilahi bir mucize olduğunun da delilidir. Kur'ân'ı ezberleme faaliyeti müslümanların her daim gündemi olmuş ve müminler yıllarını vermek suretiyle hafız olma gayreti gütmüşlerdir. Hafız olma arzusu zamanla hafız yetiştiren müesseselerin kurulmasını sağlamış, günümüze kadar olan süreçte sayısız Kur'ân hafızı var olmuştur. Hiç şüphesiz kıyamete kadar bu hal devam edecektir. Bu makalede, hafızlığa teşvik eden hadislerin sened, metin ve muhteva açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Araştırmada, tetkik edilecek rivayetlerin hafızlık kurumunu oluşturmadaki etkisinin tespiti yanında, aynı rivayetlerden hareketle nasıl bir hafız şahsiyetinin hedeflendiği de ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hafız, Hafızlık, Gelenek.

A GENERAL ASSESMENT RELEVANT TO HADITHS ENCOURAGING BEING HAFIZ

Abstract

The Prophet, being sent revelation, had been written the verses descended; he had also memorized them and advised his ashab to read and memorize these verses as well. It is an evidence being divine miracle that both Holy Quran have being read and memorized since its descent untill today. Memorization of Quran has been an unchanging agenda of muslims and in every period of time, muslims has been made an effort to be hafiz by giving years. The wish of being hafiz caused to found institutions educating hafiz with time. Up to now, many hafiz has existed. No doubt, this situation will continue until resurrection. In this article, it will be evaluated that hadiths encouraging being hafiz in terms of isnad, text and content. Also, it will be presented determining the affect of hadith narrative being analyzed in establishing instution of memorising Quran and also will be presented how a hafiz is aimed moving from the same hadith narrative.

Key Words: Quran, Hafiz, Memorization of Quran, Tradition.

* Bu makale, *Fezâilü'l-Kur'ân Hadisleri Çerçevesinde Kur'ân'ın Ezberlenmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahrîc ve Değerlendirmesi* adlı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

^a Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (mesutcakir83@gmail.com)

^b Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (yavuzhoroz@gmail.com)

Giriş

“Hiç şüphesiz Kur’ân’ı biz indirdik ve onun koruyucusu da biziz”¹ ayeti mucibince Kur’ân-ı Kerîm, günümüze kadar indirildiği hali ile gelmiştir ve kıyamete kadar da aynı hal üzere bâki kalacaktır. Ayet-i Kerime’nin bir tecellisi olarak Kur’ân, yazılması yanında ezberlenmiştir. Hiçbir kitaba nasip olmayan ezberlenme gayreti, asr-ı saadetten günümüze her dönemde güncelliğini korumuş ve neticede Kur’ân’ın nüzûlünden günümüze kadar sayılarının dahi tespit edilemeyeceği çok sayıda hafız tarihteki yerini almıştır.

Kur’ân’ı ezberleyen müminler bununla şeref bulmuşlar ve Müslüman toplumlarda hep gıpta edilen konumunda olmuşlardır. Mukaddes kitapları ezberleyebilme kabiliyeti, Allah’ın İslam ümmetine verdiği en büyük ve en şerefli mazhariyettir. Diğer ümmetler kitaplarını sadece bakarak okuyabilirken, Müslümanların Kur’ân’ı ezberleyebilmeleri ve hafızalarından okumaları ümmet-i Muhammed’in hususiyetlerinden birisi olmuştur.² Kur’ân’ı ezberleyebilme meziyetinin doğal bir neticesi olarak, Hz. Peygamber’den günümüze hafız olmak, bir üstünlük olmakla birlikte toplumda yapılabilir ve hedeflenebilir bir amaç olmuştur.

Asr-ı saadette Kur’ân’ı ezberlemek ibadetlerin en büyüğü ve Allah’a yakın olma vesilesi sayılmıştır. Bu teşvikten dolayı ve yeni dine girmenin verdiği heyecanla ayetlerin ezberlenmesi için sahabe büyük gayret sarf etmiştir.³ Hz. Peygamber, nazil oldukça ayetleri ashabına okumuş, yanında hazır olanlar da ezberlemiştir. Hemen ezberleyemeyenler ise yazmak suretiyle bilahare ezberlemeye çalışmışlardır. Yazılan ve ezberlenen ayetler değişik vesilelerle Rasulullah’a arz edilmiş,⁴ Rasûl-i Ekrem de ezberindeki ayetleri zaman zaman sahabeden Übey b. Ka’b’a dinletmiştir.⁵

Sahâbîlerin Kur’ân’ı ezberlerken dikkat ettikleri en önemli nokta, ezberledikleri ayetlerle amel etmeleridir. Onlar ayetleri ezberlerken hayatlarına da tatbik ederek iyice özümsemişler ardından başka ayetleri ezberlemeye devam etmişlerdir.⁶

Hz. Peygamberin ashabi arasında kaç kişinin Kur’ân’ı tamamen ezberlediği konusunda değişik rivayetler vardır. Enes b. Mâlik’e sorulan “Rasulullah döneminde Kur’ân’ı cem eden kimlerdi” sorusuna Ensar’dan dört kişiyi saymıştır. Bunlar; Übey b. Ka’b (ö. 33/654), Muaz b. Cebel (ö. 17/638), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ve Ebû Zeyd’dir.⁷ İbn Habîb (ö. 245/860) ise eserinde bu dört sahabi ile birlikte Ebu’d-Derdâ (ö. 32/652) ve Sa’d b. Ubeyd’i⁸ de dahil

¹ Hicr, 15/9.

² Ebu’l-Hayr Şemsüddin İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kıraâtî’l-aşr*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (t.y), I,6.

³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, 1989, s. 66.

⁴ Cerrahoğlu, *a.g.e*, a.yer.

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsir Tarihi*, Ankara: DİR Yayınları, 1955, s. 21.

⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmî’l-Kur’ân*, Dâru’l-Mârifet, Beyrut 1391, II, 157.

⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahih*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419, Fezâilü’l-Kur’ân 8; Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-sahih*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1422, Fezâilü’s-sahâbe 23.

⁸ Ebû Zeyd’in ismi konusunda ihtilaf edilmiştir. Hatta kimileri onun Sa’d b. Ubeyd olduğunu söylemiştir. (Ebû Zeyd hakkındaki görüşler için bkn: Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhi Sahihî’l-Buhârî*,

ederek ashabın hafızlarını altı kişi olarak belirtir.⁹ İbn Sa'd (ö. 230/845) ise bütün bu isimlere Temim ed-Dârî (ö. 40/661), Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi (ö. 49/669) de dahil eder.¹⁰

Sayıları yüz binlerle ifade edilen sahabe içerisinde hafızların sayısının yukarıdaki sayılarla ifade edilmesi, ashabın bu işe önem vermediği anlamına gelmez. Peygamberimize son ayetlerin nazil olması ile vefatı arasında, genel kanaate göre dokuz gece gibi, az bir zamanın olması nedeniyle pek tabii olarak bu kısa zamanda Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin sayısının az olması da normaldir.¹¹ Nâzil olan ayetleri ezberlemeye büyük gayret gösteren ashabın pek çoğu hıfzlarını Rasulullah'ın vefatından sonra tamamlamıştır.¹²

Ebû Musa el-Eş'arî'nin (ö. 42/662-63) Basra valisi iken bazı nasihatlerde bulunmak üzere Basra'nın hafızlarını çağırttığına icabet edenlerin sayısının üç yüz kişiye ulaşması,¹³ hicretin 63. yılında cereyan eden Harre savaşında yedi yüz kadar hafızın şehit olması daha ilk yüzyılda hafızlığın yaygınlığını gösteren önemli bir kayıttır.¹⁴

Harun Reşit (ö. 193/809) döneminde hanımı Zübeyde'nin yüz kadar Kur'ân'ı ezbere bilen cariyesinin olması hicri II. yüzyılda sadece kadınlar arasında hafızlığın durumunu ve İslam toplumunda geldiği noktayı gösteren önemli bir bilgidir.¹⁵

Asrı saadet döneminde Kur'ân talimi ve ezberlenmesi daha çok mescitlerde yapılmış,¹⁶ ilerleyen yıllarda da cami ve dârülkurrâlar yanında medrese, dârülhuffâz, dârülhadis, ribat ve türbelerde sürdürülmüştür.¹⁷

Gün geçtikçe hafızlığa olan ilgi hiç azalmamış hafızların sayısı hep artmıştır. Bazı dönemlerde resmi kurum bağlamında hafız yetiştiren yerlerde azalma olsa da müslümanların gayreti, kişisel çabalarla devam etmiştir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1950'li yıllara kadar resmi kurumların azlığı nedeniyle hafızlık müessesesinin bitmek üzere olduğu düşünülmüş olsa da özel çabalarla hafızlar yetişmiştir. Muhammed Hamidullah'ın verdiği bilgiye göre Türkiye'deki hafızların sayısı 1956 yılı itibariyle yüz elli bine yakındır.¹⁸

İdâratü'l-Tabaâtü'l-Müniriyye, Kahire, (ty), XVI, 272). Ancak İbn Habîb, Ebû Zeyd ile Sa'd b. Ubeyd'i farklı kimseler olarak zikretmiştir.

⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Habib el-Bagdâdî, *el-Muhabber*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, (ty), s. 286.

¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut (ty), II, 356, 357.

¹¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1988, s. 54.

¹² Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaadet, İstanbul (ty), s. 73.

¹³ Müslim, Zekât 119.

¹⁴ Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412, VI, 247.

¹⁵ Ebu'l-Abbas Şemsüddin, İbn Hallikân, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, Dâru Sâdır, Kahire, (ty), XIV, 119.

¹⁶ Mustafa Ağırman, *Hiz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, Ravza Yayınları, İstanbul 1997, s. 135.

¹⁷ Nebi, Bozkurt, "Hafız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 76.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Gazetesi, Ankara 2003, II, 707.

1970'ten 2000'li yıllara kadar, Kur'ân kurslarında yetişip belge alan hafızların sayısı otuz binden fazladır. Bununla birlikte, Kur'ân kursları haricinde cami, vakıf, dernek ve daha başka yerlerde hafız olanların sayısı hiç şüphesiz bu sayının oldukça üzerindedir.¹⁹

Bu çalışmamızda hafızlık müesseselerinin teşekkülünde hadislerin konumunu ele alacağız. Bir diğer ifade ile Kur'ân'ın tamamını ezberlemeye teşvik eden hadisleri değerlendireceğiz. Hadis eserlerinde genel olarak Fezâilu'l-Kur'ân başlığı altında Kur'ân'ın üstünlüğünü, okumanın, anlamının ve yaşamının önemini belirten, bazı ayet ve surelerin faziletinden bahseden rivayetler yer almaktadır. Araştırmamıza konu olan rivayetler bunların ötesinde, Kur'ân'ın ezberlenmesine teşvik edenler olacaktır. Ayrıca bazı hadislerde kimi sure veya ayetlerin ezberlenmesi teşvik edilir. Bu tür rivayetler de konumuzun dışındadır. Zira biz, Kur'ân'ın tamamını ezberlemeyi teşvik eden hadisleri tetkik etmeyi amaçlamaktayız. Değerlendireceğimiz hadisler ya açık olarak Kur'ân'ın ezberlenmesini ifade eder veya "hafızu'l-Kur'ân" ya da "hâmilu'l-Kur'ân" gibi açık lafızlarla Kur'ân'ı hıfz etmeye delalet eder.

Çalışmada tespit ettiğimiz rivayetleri sened ve metin açısından ele alacağız. Hadisin geçtiği kaynakları ve senedlerini zikrettikten sonra -şayet varsa- zayıf râvîlere işaret ederek hadisin sıhhati hakkında değerlendirme yapacağız. Ardından hadisin kaynaklardaki bütün metinlerini bir arada görüp metin farklılıklarına değinecek ve muhteva değerlendirmesi yapacağız. En sonunda da genel bir değerlendirme ile çalışmamızı tamamlamış olacağız.

Tasnif dönemi eserleri çerçevesinde konuyu inceleyeceğimiz bu çalışmada, altı hadis tespit etmiş bulunmaktayız. Sırasıyla her bir hadisi ele alıp ardından genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Birinci Hadis

Hafızlığa dair incelenen ilk hadiste, ezberinde Kur'ân'dan hiç birşey bulunmayanlar harabeye dönmüş eve benzetilmekte ve insana kıymet veren unsurun Kur'ân olduğunu vurgulanmaktadır. Hadis, Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) tarafından nakledilmekte ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i, Dârimî'nin (ö. 255/869) *es-Sünen*'i, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'i, Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemu'l-kebir*'i, Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*'i ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şuabu'l-îmân*'ı olmak üzere altı ayrı kaynakta geçmektedir. Bahsi geçen hadis şöyledir:

إن الرجل الذي ليس في جوفه شيء من القرآن، كالبيت الخرب.

"Hiç şüphe yok ki, ezberinde Kur'ân'dan bir şey bulunmayan kimse harabeye dönmüş ev gibidir."²⁰

¹⁹ Hafızlığın tarihi seyri konusunda bkn: Mesut Çakır, *Fezâilü'l-Kur'ân Hadisleri Çerçevesinde Kur'ân'ın Ezberlenmesi ile İlgili Rivayetlerin Tahric ve Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s.110-113.

²⁰ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel es-Şeybânî, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421, III, 417; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, Dâru'l-Muğni, Suudi Arabistan 1412, Fezâilü'l-Kur'ân 1; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1419, Fezâilü'l-Kur'ân 18; Ebu'l-

1. 1. Sened Değerlendirmesi:

Hadisin, kaynaklardaki senedleri sırasıyla şu şekildedir:

Ahmed b. Hanbel > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Dârimî > Amr b. Zûrâre > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Tirmizî > Ahmed b. Menî' > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Taberânî > Muaz b. el-Müsennâ > Yahya b. Maîn > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Hâkim en-Nisâbü'rî > Muhammed b. Sâlih b. Hânî > Ebû Said Muhammed b. Sâzân > Kuteybe b. Said > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Hâkim en-Nisâbü'rî > Abdullah b. Sa'd > İbrahim b. İshak > İbn İbrahim ve Yakub b. İbrahim > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Beyhakî > Hâkim > Muhammed b. Sâlih b. Hânî > Ebû Said Muhammed b. Sâzân > Kuteybe b. Said > Cerir > Kâbûs > Ebû Zabyân > Abdullah b. Abbas.

Hadis hakkında Tirmizî, "hasen sahih" ifadesini kullanmış, Hâkim de isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Ancak Zehebî, medâr râvîlerden Kâbûs'u "leyyin" olarak nitelendirerek Hâkim'in kanaatine muvafakat etmemiştir.²¹ Suyûtî ise hadise sahih hükmünü vermiştir.²² Öte yandan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin muhakkiklerinden Ahmed Muhammed Şakir, isnadının sahih olduğunu söylerken,²³ Şuayb Arnavut, Kâbûs sebebiyle senedinin zayıf olduğuna hükmetmiştir.²⁴

Hadisin sıhhati hakkındaki tartışmalar ve ortaya çıkan farklı hükümlerin Kâbûs'la ilgili değişik değerlendirmelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira biyografi eserlerinde sığaru't-tâbiînden olan Kâbûs b. Ebû Zabyân el-Cenbî el-Kûfî hakkında hadis münekkidi farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Yahya b. Maîn, Yakub b. Süfyân, İclî ve İbn Adiy sikadır derken; Nesâî, Sâcî ve Dârekutnî ise zayıf olduğunu söylemiştir.²⁵ İbn Ebû Hâtim ise rivayet ettiği hadislerin yazılabileceğini fakat delil olarak gösterilemeyeceğini belirtmiştir.²⁶

Bütün bu açıklamalardan hareketle hadisin en azından hasen seviyesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404, XII, 109; Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411, I, 741. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410, II, 328.

²¹ Hâkim, *a.g.e*, a.yer.

²² Muhammed Abdurrauf el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmii's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1427, II, 484.

²³ Ahmed Muhammed Şakir, *el-Müsned*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1416, II, 459.

²⁴ Şuayb Arnavut, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421, III, 417.

²⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404, VIII, 274.

²⁶ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1271, VII, 145.

1.2. Metin Değerlendirmesi:

Hadisin geçtiği kaynaklardaki metinler mukayese edildiğinde, önem arz eden bir metin farklılığının olmadığı görülmektedir. Şimdi bir tablo halinde bütün rivayetleri bir arada inceleyelim:

Hadisin Metni	Râvîsi
إن الرجل الذي ليس في جوفه شيء من القرآن كالبيت الخرب.	Ahmed b. Hanbel
إن الرجل الذي ليس في جوفه شيء من القرآن كالبيت الخرب.	Dârimî
إن الذي ليس في جوفه شيء من القرآن كالبيت الخرب.	Tirmizî
الرجل الذي ليس في جوفه شيء من القرآن كالبيت الخرب.	Taberânî
إن الذي ليس في جوفه من القرآن شيء كالبيت الخرب.	Hâkim
إن الذي ليس في جوفه شيء من القرآن كالبيت الخرب.	Beyhakî

Tabloya göre, Ahmed b. Hanbel ile Dârimî'nin rivayeti tamamen aynıdır. En uzun olan metinler de bunlardır. Tirmizî ile Beyhakî'nin rivayetleri de birbirinin aynıdır. Bu rivayetlerin Ahmed b. Hanbel ve Darîmî'den farkı, "الرجل" kelimesinin bunlarda olmamasıdır. "الرجل" kelimesi Hâkim'in rivayetinde de yoktur. "إن" edatı ise Taberânî dışındaki bütün rivayetlerde bulunmaktadır. Hâkim'i diğer rivayetlerden ayıran bir yer de "من القرآن شيء" kısmıdır. Bu bölüm diğer rivayetlerde "شيء من القرآن" şeklindedir.

Yukarıdaki mukayeseye göre, hadiste önemli bir metin farkının olmamasının yanında, Ahmed b. Hanbel'den Beyhakî'ye kadar iki yüz sene civarı neredeyse hadisin hiç değişmeden rivayet edilmiş olması da dikkate değer bir noktadır. Bunu hadis râvîlerinin titizliğini, meseleye verdikleri önemi ve ortaya koydukları hassasiyeti anlama açısından kayda değer bir ayrıntı olarak görmekteyiz.

1. 3. Muhteva Değerlendirmesi:

Hadiste ezberinde Kur'ân'ın tamamı olmasa da, birkaç cüzü veya birkaç suresi bu da mümkün değilse en azından namaz kılacak kadar bir miktar ezberi olmayan kimse harap eve benzetilmiştir. Çünkü kalbin imarı imanla ve imanın temeli olan Kur'ân'la mümkündür. Kalbin ve gönlün süsü, ziyneti doğru inançlar, güzel düşüncelerdir. Bunları sağlayan ise Kur'ân'dır. İnsan Kur'ân sayesinde değer ve kıymet kazanır.²⁷ İçinde Kur'ân'ın olmadığı kalp

²⁷ Muhammed b. Sultan Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422, V, 33.

ise herhangi bir yarar sağlamayan nesne haline gelir²⁸ ve boş eve cinlerin, şeytanların girmesi gibi, kalp de cinlerin ve şeytanların vesveseleriyle dolar.²⁹

Kendisinde Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kalbi ifade ederken, Hz. Peygamber'in insanın bozulmasına işaret eden derin ve ince bir temsilini de görüyoruz. Bununla alakalı bir hadisinde Rasûl-i Ekrem söyle buyurmuştur:³⁰ *"Dikkat ediniz! İnsan vücudunda bir et parçası vardır. O sağlam olursa bütün vücut sağlıklı olur. O bozulursa bütün vücut bozulur gider."*³¹

Netice itibariyle hadisimiz, kalpleri imar edip insanı yücelten şeyin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu vurgulamakta ve hiç ezberi olmayanın harabeye dönmüş eve benzetildiği bu rivayetin -mefhumu muhalifinden- Kur'ân'ın tamamını ezberinde tutanların en kıymetli köşkler, saraylar mesabesinde olduğu anlaşılmaktadır.

2. İkinci Hadis

Konumuzla ilgili ikinci hadiste Hz. Peygamber, Kur'ân'ı ezberleyen ve usulüne uygun şekilde okuyup onunla amel eden kimselere gösterilen saygının Allah'a duyulan tazim ve hürmetten ileri geldiğini ifade etmektedir. Ebû Musa el-Eş'arî, Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Tâbiûn'dan Katâde b. Diâme'den (ö. 117/735) nakledilen rivayet, İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannefi*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Edebü'l-müfred*'i, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'i, Hâris b. Ebû Üsâme'nin (ö. 282/895) *el-Müsned*'i, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'i, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-evsat*'ı ve Beyhakî'nin *Şuabu'l-îmân*'ı ile *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı olmak üzere sekiz ayrı kaynakta yer almaktadır. Ancak Beyhakî'nin *Şuabu'l-îmân*'ında hadisimiz üç farklı bölümde bulunmaktadır.

Hadisin metni ve tercümesini verildikten sonra, sened ve metin değerlendirmeleri yapılacaktır.

إن من إجلال الله إكرام ذي الشبيبة المسلم، وحامل القرآن غير الغالي فيه ولا الجافي عنه، وإكرام ذي السلطان المقسط.

"Yaşlanmış bir müslümana, aşırı gitmeyen ve ahkâmıyla amel etmekten geri durmayan Kur'ân hafızına ve âdil hükümdara saygı göstermek, Allah'a duyulan saygı ve tazimden ileri gelir."³²

²⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî bi şerhi Sahihi't-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut (t.y), XI, 30. I-XIII,

²⁹ M. Zekerîya, Kandehevî, *Fezâil-i A'mal*, çev. Yusuf Karaca, Altınoluk, İstanbul 1997, s. 380.

³⁰ Abdulkadir İrfan b. Selim el-Aşşâ ed-Dimeşkî, *Ravzatü'l-müttekîn şerhu Riyazi's-salihîn*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1422, III, 44.

³¹ Buhârî, İman 37; Müslim, Müsâkât 20.

³² Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Dâru'l-Kible, 1431, XI, 291; XVII, 380; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1428, s. 299; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru'l-Mârifetü'l-Hâris, Beyrut 1422, Edeb 20; Hâris b. Ebû Üsâme, *Müsnedü'l-Hâris*, Merkezü hıdmeti's-sünne, Medine 1413, II, 739; Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Basrî el-Bezzâr, *el-Müsned*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1415, VIII, 74; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415, VII, 21; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 550; IV, 225; XIII, 358. a.mlf, *Sünenü'l-kübrâ*, Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekke 1414, VIII, 163.

2. 1. Sened Değerlendirmesi:

Bahsi geçen eserlerde hadis, şu senedlerle rivayet edilmiştir:

İbn Ebû Şeybe > Muaz b. Muaz > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Buhârî > Bişr b. Muhammed > Abdullah b. Humrân > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Ebû Dâvûd > İshak b. İbrahim es-Savvâf > Abdullah b. Humrân > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Hâris b. Ebû Üsâme > Ahmed b. İshak > Hammâd b. Seleme > Katâde b. Diâme.

Bezzâr > İshak b. İbrahim es-Savvâf > Abdullah b. Humrân > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Taberânî > Muhammed b. Ebû Zür'a > Hişâm b. Ammâr > Abdurrahman b. Süleyman b. Ebu'l-Cevn > Muhammed b. Salih el-Medenî > Muhammed b. el-Münkedir > Câbir b. Abdullah.

Beyhakî > Abdullah b. Yusuf el-Isbehânî > Ebû Saîd b. el-A'râbî > Ebû Dâvûd > İshak b. İbrahim es-Savvâf > Abdullah b. Humrân > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Beyhakî > Ebû Ebû Sa'd el-Mâlînî > Ebû Ahmed b. Adî > Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe Hişâm b. Ammâr > Abdurrahman b. Süleyman b. Ebu'l-Cevn > Muhammed b. Salih el-Medenî > Muhammed b. el-Münkedir > Câbir b. Abdullah.

Beyhakî > Hâkim en-Nîsâbûrî > Ebû Saîd b. Ebû Bekir b. Ebû Osman > Ebû Muhammed Cafer b. Ahmed b. Amr el-Kârî > Ebu'l-Ezher > Abdullah b. Humrân > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Beyhakî > Ebû Ali er-Rûzebârî > Ebû Bekir b. Dâse > Ebû Dâvûd > İshak b. İbrahim es-Savvâf > Abdullah b. Humrân > Avf b. Ebû Cemîle > Ziyâd b. Mihrâk > Ebû Kinâne > Ebû Musa el-Eş'arî.

Hâris b. Ebû Üsâme'nin rivayeti râvîleri sika olmakla birlikte mürseldir. Kâtâde gibi sığaru't-tâbiînden olanların mürsellerinin çoğunlukla tabiînden olacağı ifade edilerek ihtiyatlı yaklaşmıştır.³³

Ebû Musa el-Eş'arî rivayetinde ise, medar râvîlerden Ebû Kinâne Muâviye b. Kurre el-Kureşî'yi İbn Hacer meçhul olarak değerlendirmiş³⁴ ancak Zehebî onun iki râvîsinin olduğunu belirterek üzerinden cehalet vasfının kalkacağına işaret ederek hadisinin hasen olacağını söylemiştir.³⁵ Nevevî de (ö. 676) *Riyâzü's-sâlihîn*'de hadis hasendir demiştir.³⁶ Ayrıca Şuayb

³³ Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyeti'l-hadîs*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1403, I, 155.

³⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 234.

³⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, Dâru'l-Mârife, Beyrut 1382, IV, 565.

³⁶ Ebu'z-Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1419, s.141.

Arnavut Ebû Dâvûd'un *es-Sünen* tahkikinde, Muhammed Avvâme de İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* tahkikinde hadis hakkında "hasen" değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bunların yanında Suyûtî hadise sahih hükmünü vermektedir.³⁷

Câbir b. Abdullah rivayetine gelince, Taberânî ve Beyhakî rivayetlerinde medar râvîlerden olan Ebû Süleyman Abdurrahman b. Süleyman b. Ebu'l-Cevn el-Anbesî hakkında hem cerh hem de tadil ifadeleri bulunmaktadır. İbn Ebû Hâtim, hadislerinin yazılabileceğini ancak ihticac edilemeyeceğini, Ebû Dâvûd, onun zayıf olduğunu, İbn Adî, hadislerinin çoğunun doğru bazılarının münker olduğunu ve Duhaym b. Abdurrahman ise onun sika olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hibbân Abdurrahman b. Süleyman'ı *es-Sikât*'ında zikretmiştir.³⁸

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde hadisin en azından hasen seviyesinde olduğu söylenebilir.

2.2. Metin Değerlendirmesi:

Hadislerin metinleri şöyledir:

Hadisin Metni	Râvîsi
إن من إجلال الله إكرام ذي الشببة المسلم، وحامل القرآن غير الغالي فيه، ولا الجافي عنه، وإكرام ذي السلطان المقسط.	İbn Ebû Şeybe
إن من إجلال الله إكرام ذي الشببة المسلم، وحامل القرآن غير الغالي فيه، ولا الجافي عنه، وإكرام ذي السلطان المقسط.	Buhârî
إن من إجلال الله إكرام ذي الشببة المسلم، وحامل القرآن غير الغالي فيه، والجافي عنه، وإكرام ذي السلطان المقسط.	Ebû Dâvûd
من تعظيم جلال الله إكرام ذي الشببة المسلم وحامل القرآن وإمام العدل.	Hâris b. Ebû Üsâme
إن من إعظام جلال الله ذي الشببة المسلم، وحامل القرآن غير الغالي فيه ولا الجافي.	Bezzâr
إن من إكرام جلال الله إكرام ذي الشببة المسلم والإمام العادل وحامل القرآن لا يغلو فيه ولا يجفو عنه.	Taberânî

³⁷ Münâvî, *a.g.e*, II, 671.

³⁸ Zehebî, *Mizân*, II, 568; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 171.

إن من إجلال الله عز وجل إكرام ذي الشبهة المسلم، وحامل القرآن غير الغالي فيه، ولا الجافي عنه، وإكرام ذي السلطان المقسط.	Beyhakî
إن من إكرام جلال الله إكرام ذي الشبهة المسلم، والإمام العادل وحامل القرآن، لا يغلوا فيه ولا يجفوا عنه.	Beyhakî
إن من إجلال الله إكرام ذي الشبهة وحامل القرآن غير الغالي فيه ولا الجافي عنه وإكرام ذي السلطان المقسط.	Beyhakî

Metinlere bakıldığında en önemli metin farklılığının Hâris b. Ebû Üsâme’de olduğu görülmektedir. Diğer bütün rivayetlerde bazı farklılıklarla mevcut bulunan “aşırı gitmeyen ve ahkâmıyla amel etmekten geri durmayan” anlamına gelen “غير الغالي فيه، ولا الجافي عنه” kısmı Hâris b. Ebû Üsâme’nin rivayetinde yoktur. Buna göre kendisine tazim gösterilmesi gerekenler bütün hafızlardır. Diğer rivayetler de ise hürmet edilmesi lazım gelen yalnızca aşırı gitmeyen ve ahkâmıyla amel etmekten geri durmayan hafızlardır.

Diğer metin farklılıkları takdim-tehir ve bazı kelimelerin benzer anlamda başka lafızlarla ifadesinden ibarettir.

2.3. Muhteva Değerlendirmesi:

Hiz. Peygamber “İnsanlara (layık oldukları şekilde) muamele yapınız” buyurarak³⁹ insanların kıymetini bilmenin ve onlara hak ettikleri değeri vermenin önemini bildirmiştir. Üzerinde durduğumuz hadiste kendilerine hürmet edilmesi gereken üç grup insan üzerinde durulmuş ve onlara gösterilecek saygının Allah’a olan tazimden ileri geldiği ifade edilmiştir. Bunlardan ilki, yaşadığı ömrün sonuna gelen, saç sakalı ağarmış bir Müslüman, ikincisi adaletle hükmetmeye gayret eden yöneticidir. Bunlar üzerinde konumuz dışı olduğu için durmayacağız.

Hadiste belirtilen hürmete layık olanlardan bir diğeri de hafızlardır. Bu hadiste hafız “hâmil” olarak zikredilmiştir. Bunun sebebi, hafızın yük taşıyan hamallar gibi, Kur’ân’ı zorluklar içinde zihninde taşımalarıdır.⁴⁰ Hadiste herhangi bir hafıza değil “aşırı gitmeyip ahkâmıyla amel etmekten kaçınmayan hafıza” tazimde bulunmak kaydı vardır. Aşırı gitmemekten maksat; tecvit kurallarına uymak, manayı değiştirecek ölçüde süratli okumaktan kaçınmak ve mûsikiyi Kur’ân kıraatinin önüne geçirmemek ve Kur’ân ahkâmında itidal sınırlarını aşmama hususunda titiz davranmak ve amel etmekten kaçınmaktan kasıt ise, Kur’ân’ı okuma, anlama ve yaşama konusunda gayretli davranmak olarak

³⁹ Ebû Dâvûd, Edeb 20.

⁴⁰ Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsülhak Azîmâbâdî, *Avnül-ma’bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1415, XIII, 133.

değerlendirilmiştir.⁴¹ Ayrıca, Kur'ân'ı ezberledikten sonra unutan, onu güzel okumak için gayret göstermeyen ve Kur'ân'ı yaşamada gevşek davranan bir kimse bu gruba dâhil değildir.⁴²

3. Üçüncü Hadis

Değerlendireceğimiz üçüncü hadiste Hz. Peygamber, Kur'ân'ı ezberleyenlerin diğer Müslümanlar arasındaki üstünlüğünü belirtmektedir. İbn Abbas'dan nakledilen hadis, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebir*'i ile Beyhakî'nin *Şuabu'l-îmân*'ında yer almaktadır. *Şuabu'l-îmân*'nda hadis iki farklı kısımdadır. Sırasıyla hadisin metnini, tercümesini, senedlerini, ve metin mukayesesini görelim:

أشرف أمتي حملة القرآن.

“Ümmetimin en şereflipleri Kur'ân'ı ezberleyenlerdir.”⁴³

3.1. Sened Değerlendirmesi:

Taberânî ve Beyhakî'de hadisimizin senedleri şöyledir:

Taberânî > Muhammed b. Abdullah b. Bekir es-Serrâc > İsmail b. İbrahim et-Tercemâni > Sa'd b. Saîd el-Cürcânî > Nehşel Ebû Abdullah el-Kureşî > ed-Dahhâk b. Müzâhim > Abdullah b. Abbas.

Beyhakî > Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Kasım > Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Kureyş > Hasan b. Süfyân > İsmail b. İbrahim et-Tercemâni > Sa'd b. Saîd el-Cürcânî > Nehşel Ebû Abdullah el-Kureşî > ed-Dahhâk b. Müzâhim > Abdullah b. Abbas.

Beyhakî > Ebû Hâzım Ömer b. Ahmed > Ebû Bekir el-İsmâîlî > Ebu'l-Abbas el-Akbarî > İsmail b. İbrahim et-Tercemâni > Sa'd b. Saîd el-Cürcânî > Nehşel Ebû Abdullah el-Kureşî > ed-Dahhâk b. Müzâhim > Abdullah b. Abbas.

Medar râvîlerden Nehşel Ebû Abdullah ve Sa'd b. Saîd el-Cürcânî tenkid edilmiştir. Hadis münekkidleri, Ebû Abdullah Nehşel b. Saîd b. Verdân el-Kureşî en-Nîsâbü'rî'nin, “kezzâb”, “metruk” ve “zayıf” gibi değişik ifadelerle, hadis rivayetinde zayıf olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁴ Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Sa'd b. Saîd el-Cürcânî de zayıf bir râvî olarak görülmüştür.⁴⁵

⁴¹ Ali el-Kârî, *a.g.e*, IX, 184; Azîmâbâdî, *a.g.e*, a.yer; Halil Ahmed Mecid es-Sehâranfûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y), XIX, 91.

⁴² Kandemir-Çakan-Küçük, Mehmet Yaşar-İsmail Lütfi-Raşit, *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997, II, 532.

⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 125; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, II, 556; III, 170.

⁴⁴ Zehebî, *Mizân*, IV, 275; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 427.

⁴⁵ Zehebî, *Mizân*, II, 121.

Ayrıca Heysemî, üzerinde durduğumuz hadisin Sa'd b. Saîd el-Cürcânî sebebiyle zayıf olduğunu söylemiş,⁴⁶ Suyûtî de hadise zayıf hükmünü vermiştir.⁴⁷

3.2. Metin Değerlendirmesi:

Hadisin metinleri arasında farkları görelim:

Hadisin Metni	Râvîsi
أشرف أمتي حملة القرآن.	Taberânî
أشرف أمتي حملة القرآن وأصحاب الليل.	Beyhakî
أشرف أمتي حملة القرآن وأصحاب الليل.	Beyhakî

İki ayrı kaynakta üç rivayeti olan bu hadiste, yalnızca kaynaklar arasında farklılık olduğunu görüyoruz. Beyhakî'nin iki rivayeti de tamamen aynıdır. Fakat Taberânî'den farklı olarak "وأصحاب الليل" ziyadesi vardır. Ziyade kısım, ihtivası açısından araştırmamızın dışındadır.

3.3. Muhteva Değerlendirmesi:

Hadiste Kur'ân'ı ezberlemek suretiyle kalplerinde taşıyanlar ve gerektiği şekilde onunla amel edenlerin İslam ümmeti içerisindeki yerleri belirtilmiştir. Ümmetin en şerefli olanları için sadece hıfzedilmesi değil, ezberlendiği gibi manalarının da bilinmesi ve hükümleri ile amel edilmesi gerekir. Aksi takdirde, Kur'ân'ı ezberlediği halde onunla amel etmeyen kimse ümmetin şerefli olanları bir yana, Allah'ın Kur'ân'daki "kitap yüklü merkepler"⁴⁸ tehdidiyle karşı karşıya kalmış olur.⁴⁹

Hadistin bazı rivayetlerinde geçen, "geceyi ihya edenler" kısmı konumuzla ilgili olmadığından üzerinde durmayacağız.

⁴⁶ Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Mektebetü'l-kudsî, Kahire, 1414, VII, 161.

⁴⁷ Münâvî, *a.g.e.*, I, 667.

⁴⁸ Cuma 62/5.

⁴⁹ Ali el-Kârî, *a.g.e.*, III, 283.

4. Dördüncü Hadis

Kur'ân'ın ezberlenmesiyle ilgili bu hadiste Peygamberimiz, Kur'ân'ı güzel okuyan hafızların, Kur'ân'ı zorlanarak okuyan diğer kimselerden üstünlüğünü ve melâike-i kiram arasındaki yerini ifade etmektedir. Hz. Âişe'den (ö. 58/678) nakledilen rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Buhârî'nin *es-Sahîh*'i ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı olmak üzere üç ayrı kaynakta yer almaktadır. Bahsi geçen rivayeti tetkik edelim:

مثل الذي يقرأ القرآن ويتعاهده وهو عليه شديد، فله أجران قال: ومثل الذي يقرأ القرآن وهو حافظ، مثل السفارة الكرام البررة.

Kur'ân'ı zorlanarak okuyan kimseye iki kat sevap vardır. Kur'ân'ı okuyan hafız ise vahiy getiren şerefli melekler gibidir.⁵⁰

4.1. Sened Değerlendirmesi:

Hadisimizin üç eserdeki senedleri şöyledir:

Ahmed b. Hanbel > *Esved b. Âmir* > *Şu'be* > *Katâde* > *Zürâre b. Evfâ* > *Sa'd b. Hişâm* > Hz. Âişe.

Buhârî > *Âdem b. Ebû İyas* > *Şu'be* > *Katâde* > *Zürâre b. Evfâ* > *Sa'd b. Hişâm* > Hz. Âişe.

Beyhakî > *Ebû Ali er-Rûzebârî* > *Muhammed b. Mahmûyeh el-Askerî* > *Cafer b. Muhammed el-Kalânîsi* > *Âdem b. Ebû İyas* > *Şu'be* > *Katâde* > *Zürâre b. Evfâ* > *Sa'd b. Hişâm* > Hz. Âişe.

İncelemeye tabi tutulan hadis sahihtir. Yalnızca Beyhakî râvîlerinden tenkit edilenler olsa da⁵¹ Ahmed b. Hanbel ve Buhârî rivayetlerinin sahih olması hadisimiz hakkında sahih hükmü vermek açısından yeterlidir.

4.2. Metin Değerlendirmesi:

Hadisin metinleri arasındaki farkları görelim:

Hadisin Metni	Râvîsi
مثل الذي يقرأ القرآن ويتعاهده وهو عليه شديد، فله أجران قال: ومثل الذي يقرأ القرآن وهو حافظ، مثل السفارة الكرام البررة.	Ahmed b. Hanbel

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, XLI, 299; Buhârî, Tefsir 417; Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, II, 395.

⁵¹ Ebû Ali er-Rûzebârî'yi münekkidler tenkid etmişlerdir. (Bkn: Zehebî, *Mizân*, I, 119.) Öte yandan Cafer b. Muhammed el-Kalânîsi ve Muhammed b. Mahmûyeh el-Askerî hakkında herhangi bir cerh tadil bilgisine rastlayamadık.

مثل الذي يقرأ القرآن وهو حافظ له مع السفارة الكرام البررة ومثل الذي يقرأ وهو يتعاهده وهو عليه شديد فله أجران.	Buhârî
مثل الذي يقرأ القرآن وهو له حافظ مثل السفارة الكرام البررة ، ومثل الذي يقرأ وهو يتعاهده وهو عليه شديد ، فله أجران.	Beyhakî

Hadis metinlerine bakıldığında ufak bazı takdim tehirler dışında bir önemli farklılığın olduğu görülmektedir.

Ahmed b. Hanbel ile Beyhakî'de Kur'ân'ı güzel okuyan hafızlar, vahiy getiren şerefli melekler gibi iken, "مثل السفارة الكرام البررة" Buhârî'de onlar gibi değil onlarla beraberdir, "مع السفارة الكرام البررة" şeklinde ifade edilmektedir.

Bu üç rivayetin muhtevası genel hatlarıyla aynı olsa da belirttiğimiz farklılık, manayı değiştirmektedir. Buna göre, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî rivayetinde Kur'ân'ı güzel okuyan hafızların vahiy getiren "şerefli melekler gibi" olduğunu, Buhârî'de ise "onlar gibi" değil, "onlarla birlikte" olduğunu anlaşılmaktadır.

4.3. Muhteva Değerlendirmesi:

Hadiste Kur'ân'ı güzel okuyan hafızların üstünlükleri bildirilmektedir. Hadiste geçen "sefere" farklı şekillerde yorumlanmıştır. "Sefere"ye kimileri levh'i taşıyan ve Peygamberlere Allah'ın haberlerini ulaştıran melekler,⁵² bazıları kulların amellerini yazan melekler,⁵³ diğer bazıları da, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştıran peygamberler olarak yorumlamıştır.⁵⁴ "Sefere"yi Hz. Peygamberin ashabı olarak değerlendirenler de olmuştur.⁵⁵ "Sefere" kelimesinin tefsirindeki bu farklı anlayışlar, kelimenin manasından kaynaklanmaktadır. Çünkü "sefere" kelimesi "sâfir" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de "aracı" manasını içine alır. Onun için bu farklı anlayış biçimleri ortaya çıkmıştır. Ama hepsinde müşterek olan nokta, her grubun gıptaya layık, beraber olunmaya değer, efdal varlıklar oluşlarıdır.⁵⁶ Biz de hadiste, günümüzdeki Türkçe tercüme ekserisinin tercihini dikkate alarak "sefere"yi vahiy getiren melekler olarak tercüme ettik.

"Kirâm" ve "Berara" kelimeleri de "sefere"nin sıfatıdır ve günahlardan uzak, Allah'a itaat eden muttakiler manasına gelmektedir.⁵⁷

⁵² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Mârife, Beyrut 1426, VIII, 630; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXV, 192.

⁵³ İbn Melek Abdüllatif b. Abdülaziz el-Hanefî, *Mebâriku'l-ezhâr şerhu Meşâriku'l-envâr*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1415, II, 422.

⁵⁴ Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed el-Kastallâni, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut (t.y), VII, 412.

⁵⁵ Bkn: Ali el-Kârî, *a.g.e*, IX, 184.

⁵⁶ Yeni-el-Kayapınar, Hayati-Hüseyn, *Sünen Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi*, Şamil Yayınları, İstanbul 1987, V, 404.

⁵⁷ Ebu's-Saâdât İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs*, el-Mektebetül'l-İlmiyye, Beyrut 1399, I, 294.

Hadiste Kur'ân'ı güzel okuyan hafızların vahiy getiren şerefli meleklerle birlikte olmasını, âlimlerimiz “böyle kimseler elçilik görevi yapan meleklerin amelini işlediğinden onlarla meslektaşdır veya âhirette onlarla beraber olacaktır” diyerek yorumlamışlardır.⁵⁸ İbnü'l-Arabî ise bu mertebeye sadece Kur'ân'ı güzel okumakla erişilemeyeceğini, kişinin aynı zamanda Kur'ân'ı yaşayan biri olması gerektiğini kaydeder.⁵⁹

Hadiste Kur'ân'ı zorlanarak okuyan kimselere iki kat sevap verileceği de bildirilmektedir. Onlara verilen bu ecirlerden biri Kur'ân'ı okuma diğeri de zorlanması nedeniyle.⁶⁰ Fakat böyle kimselerin alacağı iki kat sevap, güzel okuyan hafızların kavuşacağı mertebeden daha kıymetli değildir. Hafızların sevabı iki kat değil yedi yüz kata kadar çıkabilmektedir ve vahiy getiren melekler mertebesinde olma makamı yalnızca Kur'ân'ı güzel okuyan hafızlara nasip olacağından, Kur'ân'ı hıfz ve itkanla okuyamayanlar hiçbir zaman onlar kadar sevaba nail olamazlar.⁶¹

5. Beşinci Hadis

Tetkik edilecek olan beşinci hadiste Rasulullah, Kur'ân'ı ezberleyenlerin kıyamet günü cennetlikler arasındaki yerini belirtmektedir. Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) naklettiği hadis, yalnızca Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde yer almaktadır. Hadisin metni ve tercümesini belirtildikten sonra sened ve muhteva değerlendirmesi yapılacaktır.

حملة القرآن عرفاء أهل الجنة يوم القيامة.

“Kur'ân'ı ezberleyen kimseler kıyamet günü cennet ehlinin reisleridir.”⁶²

5.1. Sened Değerlendirmesi:

Taberânî > Mes'ade b. S'ad el-Attar el-Mekkî > İbrahim b. el-Münzir > İshak b. İbrahim > Abdullah b. Mâhân el-Ezdî > Fâйд Mevla Ubeydullah > Sükeyne binti Hüseyin > Hz. Hüseyin.

Ebu'l-Kâsım Mes'ade b. S'ad el-Attar el-Mekkî, İbrahim b. el-Münzir'den rivayette bulunmuş kendisinden de Taberânî hadis almıştır. Şair bir kimse olan Mes'ade hakkında isnad tenkidi bakımından kayda değer bir bilgiye rastlanılamamıştır.⁶³ Dolayısıyla hadisin sıhhat durumu hakkında herhangi bir malumata sahip değiliz. Ancak, Suyûtî hadis hakkında zayıf hükmü vermektedir.⁶⁴

⁵⁸ Ali el-Kârî, *a.g.e.*, a.yer.

⁵⁹ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, XI, 29.

⁶⁰ İbnü'l-Arabî, zorlanarak okuyanlara verilecek iki kat sevabı, Kur'ân'ı güzel okumaya ve ezberlemeye niyet etmesinden dolayı alacağını söyler. Bkz. İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, XI, 29.

⁶¹ Azîmâbâdî, *a.g.e.*, IV, 230.

⁶² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, III, 132.

⁶³ Ebu't-Tayyib Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, *el-Ikdü's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1388, VII, 179; Zehebî, *Târihu'l-islâm*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1417, XXI, 306.

⁶⁴ Münâvî, *a.g.e.*, III, 526.

5.2. Metin Değerlendirmesi

Hadis yalnızca tek kaynakta tespit edildiğinden herhangi bir metin kıyaslaması imkânı bulunmamaktadır.

5.3. Muhteva Değerlendirmesi:

Hadiste geçen “urafâ” kelimesi cennetteki “imamlar” makamının altında yer alan bir gruptur. Cennetin imamları peygamberlerdir. Reisler diye tercüme edilebilen ve “arîf”in çoğulu olan “urefâ” da Kur’ân’ı iyi bilen ve ahkamıyla amel eden hafızları ifade eder.⁶⁵

6. Altıncı Hadis

İnceleyeceğimiz son hadiste ise Hz. Peygamber, Kur’ân’ı ezberleyen kimselerin ahirette erişecekleri büyük mükâfatı haber vermektedir. Hz. Ali (ö. 40/661) ve Câbir b. Abdullah’tan nakledilen rivayet Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’i, İbn Mâce’nin (ö. 273/887) *es-Sünen*’i, Tirmizî’nin *es-Sünen*’i, Taberânî’nin *el-Mu’cemu’l-evsat*’ı ve Beyhakî’nin *Şuabu’l-îmân*’ı olmak üzere beş ayrı kaynakta geçmektedir.

Bahsi geçen rivayeti tetkik edelim:

من تعلم القرآن فاستظهره وحفظه أدخله الله الجنة، وشفعه في عشرة من أهل بيته كلهم قد وجبت لهم النار.

“Kim Kur’ân’ı öğrenir, ezberler ve onu muhafaza ederse Allah o kimseyi cennete koyar ve ailesinden cehennemlik olan on kişiye de şefaathçi kılar.”⁶⁶

6.1. Sened Değerlendirmesi:

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Bekkâr > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel > Amr b. Muhammed en-Nâkîd > Amr b. Osman er-Rakî > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

İbn Mâce > Amr b. Osman b. Saîd > Muhammed b. Harb > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

Tirmizî > Ali b. Hucr > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

Taberânî > Muhammed b. Hişam > Muhammed b. Bekkâr > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

Taberânî > Muhammed b. Yusuf et-Türkî > İsbâ b. Sâlim es-Sâsî > Selm b. Sâlim > Câfer b. el-Hâris > Avf b. Süleyman > Ebu’z-Zübeyr > Câbir b. Abdullah.

Beyhakî > Hâkim en-Nisâbüri > Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed el-Husrevcirdî > Dâvûd b. el-Hüseyn b. Akîl > Ali b. Hucr > Cafer b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

⁶⁵ Münâvî, *a.g.e.*, III, 87.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 416, 420; Ebû Abdullah Muhammed İbn Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, Dâru’l-Mârif, Beyrut 1419, Mukaddime 16; Tirmizî, *Fezâilü’l-Kur’ân* 13; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat* V, 217, 260; Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, II, 328, 329, 552, 553.

Beyhakî > Ebû Sa'd el-Mâlînî > Ebû Ahmed b. Adî > Hasan b. Tayyîb el-Belhî ve Ali b. Hüseyin en-Nîsâbü'rî > Ali b. Hucr > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

Beyhakî > Abdullah b. Yusuf > Ebu'l-Hüseyin Ali b. Hasan > Hâmid b. Muhammed b. Şuayb > Muhammed b. Bekkâr > Hafs b. Süleyman > Kesîr b. Zâzân > Asım b. Damre > Hz. Ali.

Beyhakî > Ebû Saîd Osman b. Ubdûs el-Cenzervezî > Ebû Muhammed Yahya b. Mansur > Ebû İmran Musa b. Harun > İsa b. Salim > Selm b. Salim > Câfer b. el-Hâris > Avf b. Süleyman > Ebu'z-Zübeyr > Câbir b. Abdullah.

Hz. Ali rivayetinde medar râvîlerden Kesîr b. Zâzân ve Hafs b. Süleyman tenkit edilmiştir. Kesîr b. Zâzân en-Nehaî el-Kûffî'yi İbn Ebû Hâtım, İbn Hacer ve Zehebî gibi alimler meçhul görerek tenkit etmişlerdir.⁶⁷

Tam adı Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Mugîre el-Esedî (ö. 180/796) olan Hafs b. Süleyman Kırâat-i seb'a imamlarından Âsım b. Behdele'nin (ö. 127/745) iki râvîsinden biridir. Hafs, Kur'ân kıraatinde hüccet sayılmış, özellikle Âsım b. Behdele'nin kıraatini rivayetteki güvenilirliği ve hıfzının sağlamlığı üzerinde kaynaklarda ittifak edilmiştir.⁶⁸ Hafs b. Süleyman kıraat ilmindeki bu otoritesi yanında hadis ilminde cerh edilmiştir. Böyle bir cerh, Hafs b. Süleyman'ın kıraat ilmiyle daimî meşgalesi yanında, hadise pek zaman ayıramaması ile açıklanabilir. Muhaddislerin hadis aldıkları kimseleri değerlendirirken ortaya koyduğu kıstaslar dikkate alındığında, "sika" sayılabilmenin güvenilir olmanın yanında pek çok meziyete daha sahip olunmasını gerektirdiği ortadadır. Hafs b. Süleyman hakkında görüşleri değerlendiren Zehebî, onun kıraat ilminde hüccet, hadiste zayıf olduğunu, çünkü kıraat ilminde itkan seviyesinde olduğunu ancak hadis rivayetinde böyle bir seviyeye ulaşmadığını, bunda yetersiz kaldığını belirtmiş, bütün bu eleştirilere rağmen kendisinin doğru sözlü bir kimse olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

Bahsi geçen iki medar râvînin mecruh olmaları hadisin zayıf addedilmesine sebep olmaktadır. Tirmizî de hadisin sahih olmadığını vurgulamıştır.

Câbir b. Abdullah rivayetinde ise, medar râvîlerden Ebû Muhammed Selm b. Sâlim el-Belhî tenkit edilmiştir. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, Nesâî ve Abdullah b. Mübarek gibi alimler Selm b. Sâlim'in zayıf bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁷⁰

6.2. Metin Değerlendirmesi:

Hadisin metinleri arasındaki farklar şöyledir:

⁶⁷ İbn Ebû Hâtım, *a.g.e.*, VII, 151; Zehebî, *Mizân*, III,403; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 369.

⁶⁸ Teferruatlı bilgi için bkn: Tayyar Altıkulaç, "Hafs b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.118-119.

⁶⁹ Zehebî, *Mizân*, III,403.

⁷⁰ Zehebî, *Mizân*, II, 185.

Hadisin Metni	Râvîsi
من تعلم القرآن فاستظهره وحفظه أدخله الله الجنة وشفعه في عشرة من أهل بيته كلهم قد وجبت لهم النار.	Ahmed b. Hanbel
من قرأ القرآن فاستظهره، شفع في عشرة من أهل بيته قد وجبت لهم النار.	Ahmed b. Hanbel
من قرأ القرآن وحفظه، أدخله الله الجنة، وشفعه في عشرة من أهل بيته كلهم قد استوجب النار.	İbn Mâce
من قرأ القرآن واستظهره، فأحل حلاله وحرم حرامه، أدخله الله به الجنة وشفعه في عشرة من أهل بيته كلهم وجبت له النار.	Tirmizî
من قرأ القرآن فاستظهره وحفظه، أدخله الله الجنة، وشفعه في عدة من أهل بيته كلهم قد وجبت له النار.	Taberânî
لحامل القرآن إذا أحل حلاله وحرم حرامه، ان يشفع في عشرة من أهل بيته كلهم قد وجبت له النار.	Taberânî
من استظهر القرآن، وأحل حلاله وحرم حرامه، أدخله الله الجنة، وشفعه فيه. أو قال: وشفعه في عشرة من أهل بيته.	Beyhakî
من قرأ القرآن فحفظه واستظهره، وأحل حلاله وحرم حرامه، أدخله الله الجنة، وشفعه في عشرة من أهل بيته كلهم قد وجبت لهم النار.	Beyhakî
من قرأ القرآن فاستظهره وحفظه، أدخله الله الجنة وشفعه في عشرة من أهل بيته، كلهم قد وجبت لهم النار.	Beyhakî
حامل القرآن إذا عمل به فأحل حلاله، وحرم حرامه يشفع في عشرة من أهل بيته يوم القيامة، كلهم قد وجبت لهم النار.	Beyhakî

Tablo incelendiğinde bazı önemli farkların olduğu görülmektedir.

Bahsi geçen metin farklılıklarından ilkinde göre, Ahmed b. Hanbel'in ve Taberânî'nin birinci rivayetleri ile Beyhakî'nin iki ve üçüncü rivayetlerinde "Kur'ân'ı ezberleyen ve muhafaza eden" ayrıntısı dikkat çekmektedir. Diğer rivayetlerde sadece "Kur'ân'ı ezberleyen" denilmekte ayrıca "ezberini koruyan" anlamında bir ifade bulunmamaktadır. Hafızlık

konusunda bir kere ezberlemiş olmanın değil, ömür boyu Allah'ın kelamını zihinde hazır tutmanın matlub olduğu bilinmektedir. Kur'ân'ı ezberleme mantığına da münasip olan budur. Bu sebeple her ne kadar bazı metinlerde "ezberi korumak" anlamına gelen lafızlar bulunmasa da "bir defa ezberlemiş olmak yeterlidir" gibi bir mana çıkarmak işin özü ile bağdaşmamaktadır.

Bir diğer önemli metin farkına göre de Ahmed b. Hanbel rivayetlerinin her biri, İbn Mâce ve Taberânî rivayetlerinden ilki ve üçüncü Beyhakî rivayetine göre cennete girip şefaet etme yetkisi verilecek olanlar mutlak anlamda Kur'ân'ın hafızlarıdır. Tirmizî, ikinci Taberânî ve Beyhakî'nin bir ve ikinci rivayetlerine göre ise cennete girip şefaet etme yetkisi verilecek olanlar Kur'ân'ın helal dediğini helal, haram dediğini de haram kabul eden hafızlardır. Bir başka ifade ile Kur'ân'a tam olarak iman edenlerdir. Beyhakî'nin dördüncü rivayetinde ise "Kur'ân hafızı, Kur'ân'la amel edip helalini helal, haramını da haram kabul ederse" ifadesiyle amel etme şartı koşulmaktadır. Bu rivayete göre cennete girip şefaet etme yetkisi verilecek olanlar Kur'ân'ı yaşayan hafızlar olmaktadır.

Bir başka metin farklılığı da rivayetlerin tamamında şefaet edileceklerin sayısı olarak on zikredilirken Taberânî'nin ilk rivayetinde herhangi bir sayı belirtilmemiştir.

6.3. Muhteva Değerlendirmesi:

Hafızlığı teşvikle ilgili son hadiste Rasûl-i Ekrem, hafızlara cennete girmenin ötesinde ailesinden cehennemi hak etmiş olan on kişiye de şefaet etme yetkisinin verileceğini haber vermektedir. Hadisin rivayetlerinin her birine baktığımızda Kur'ân'ı ezberleyenlere şefaet yetkisinin verilmesini bazı şartlara bağlanmaktadır. Bu şartlar kısaca, Kur'ân'da helal addedilenlerin helal, haram sayılanların da haram sayılması, Kur'ân ile amel etme, ezberledikten sonra okuma ve ezberde tutmaya devam etme şeklinde ifade edilebilir.

Sonuç

İlk nesilden günümüze, hafızlık müessesinin oluşmasında, hadislerin yerinin incelendiği çalışmamızda, konu ile alakalı hadisleri tetkik ettiğimizde hafızlık kurumunu oluşturan unsurun kavli sünnetten öte fiili sünnet olduğunu söylemek yerinde olur. Zira hafızlığın temelini, rivayet dönemine ait eserlerden tespit edebildiğimiz altı rivayete dayandırmak pek isabetli gözükmemektedir. Kaldı ki ilgili rivayetlerin biri sahih, diğer ikisi sahih veya hasen geri kalan üç rivayet ise zayıftır. Öte yandan ele aldığımız hadislerin Kur'ân'ı ezberleme çalışmalarında hiç etkisinin olmadığını iddia etmek de yersizdir. Mesela, hafızlara şefaet yetkisinin verilip onun da ailesinden cehennemlik olanlara şefaet edebilecek olmasını ifade eden rivayetin pek çok ebeveyn için evlatlarını hafız yetiştirmede bir gerekçe olduğu günümüz açısından bir vakiadır.

Hafızlığın temelini oluşturduğunu ifade ettiğimiz fiili sünnetten kastımız ise, Hz. Peygamber'in Kur'ân ayetlerini tebliğ ettiğinde sahabenin hemen o ayetleri gündemine alıp

okuması, ezberlemesi ve hayatına yansıtmasıdır. Bu sebeple Asr-ı Saadette Kur'ân'ı ezberlemek gündelik hayatın bir parçası idi.

O dönemde, Allah Rasûlü'nün içlerinde bulunmasının da etkisiyle Ashab'da yeni dine girmiş olmanın verdiği heyecan ve Kur'ân'ın tamamının bir anda nazil olmayıp peyderpey belli hadiseler üzerine vahyedilmesi, Kur'ân'ın rahatlıkla ezberlenebilmesini sağlamaktaydı. Bu nedenle, sahabenin çokça tilavet etmesinin ve hayata yansıtıp gündemde tutmasının, müesseseseleşmede temel oluşturduğunu düşünüyoruz. Kur'ân-ı Kerîm üzerindeki bu hassasiyet sonraki nesillere de yansımış ve hafızlık için hususi kurumlar inşa edilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, özeldede hafızlığa teşvik eden rivayetler ve genelde Fezâilu'l-Kur'ân hadisleri, Kur'ân'ın ezberlenmesini teşvik etmiş ve müesseseseleşmeye yardımcı olmuştur. Ancak Kur'ân okumayı öğrenme, bazı sureleri veya tamamını ezberleme, bahsi geçen rivayetlerin ötesinde ilk yıllardan itibaren adeta bir gelenek olarak nesilden nesle devam edegelmiştir.

Hafızlıkla ilgili hadislerde bir nokta da ayrıca dikkat çekmektedir. Hemen her rivayette mutlak olarak Kur'ân'ı ezberleme değil, ezberlediğini muhafaza etme, Kur'ân'la amel etme, Kur'ân'ı usulüne uygun okuma ve Kur'ân'ın hükümlerine tam manasıyla iman etme gibi hususlardan bahsedilmekte ve bu özelliklerin bir hafızda bulunması gereken vasıflar olarak altı çizilmektedir. Hafızlık kurumlarının hafız yetiştirirken hadislerdeki gibi ideal hafız yetiştirmeyi amaç edinmeleri ve bütün programlarını bu doğrultuda yapmaları Kur'ân'ı ezberlemenin ruhuna daha uygun olacaktır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah es-Şeybânî, *el-Müsned*, (thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri) Müessesetü'r-Risâle, Beyrut1421. (thk. Ahmed Muhammed Şakir) Dâru'l-Hadis, Kahire 1416.
- Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, Ravza Yayınları, İstanbul 1997.
- Altıkulaç, Tayyar, "Hafs b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 118-119.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, İdâratü'l-Tabâti'l-Münîriyye, Kahire (t.y).
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsülhak, *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabu'l-îmân*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekke 1414.

- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Basrî, *el-Müsned*, I-XIII, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1415.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Tefsir Tarihi*, DİR Yayınları, Ankara 1955.
- Bozkurt, Nebi, "Hafız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 76.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahih*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-müfred*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1428.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara 1989.
- Çakır, Mesut, *Fezâilü'l-Kur'ân Hadisleri Çerçevesinde Kur'ân'ın Ezberlenmesi ile İlgili Rivayetlerin Tahric ve Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan 1412.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1988.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Mârif, Beyrut 1422.
- el-Fâsî, Ebu't-Tayyib Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed, *el-Ikdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*, I-VIII, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1388.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (ter. Salih Tuğ), I-II, Yeni Şafak Gazetesi, Ankara 2003.
- Hâris b. Ebû Üsâme, *Müsnedü'l-Hâris*, I-II, Merkezü hıdmeti's-sünne, Medine 1413.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Mısırî, *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-XII, Mektebetü'l-kudsî, Kahire 1414.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1271.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef*, I-XVI, Dâru'l-Kible, 1431.
- İbn Habib, Ebû Cafer Muhammed b. Habib el-Bagdâdî, *el-Muhabber*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut (t.y).
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-VIII, Dâru'l-Mârif, Beyrut 1426.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, I-VIII, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1412.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, I-XIV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404.

- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, I-VIII, Dâru Sâdır, Kahire (t.y).
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Mâriفة, Beyrut 1419.
- İbn Melek, Abdüllatif b. Abdülaziz el-Hanefî, *Mebâriku'l-ezhâr şerhu Meşâriku'l-envâr*, I,III, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1415.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut (t.y).
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir, *Ârizatü'l-ahvezî bi şerhi Sahihî't-Tirmizî*, I-XIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).
- İbnü'l-Esir el-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-kıraâti'l-aşr*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).
- İbnü'l-Esir el-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, Ebu's-Saâdat el-Mübârek b. Muhammed, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs*, I-IV, el-Mektebetül'l-İlmiyye, Beyrut 1399.
- İrfan b. Selim, Abdulkadir el-Aşşâ ed-Dimeşkî, *Ravzatü'l-müttekîn şerhu Riyazi's-salihîn*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1422.
- Kandehlevî, M. Zekeriya, *Fezâil-i A'mal*, (ter. Yusuf Karaca), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1997.
- Kandemir, Mehmet Yaşar; Çakan İsmail Lütfi, Küçük, - -Raşit, *Peygamberimizden Hayat Öçüleri*, I-VIII, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.
- el-Kârî, Ali, Muhammed b. Sultan, *Mirkâtü'l-mefâtiħ şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422.
- Kastallâni, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahihî'l-Buhârî*, I-X, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut (t.y).
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1422.
- Münâvî, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1427.
- Nevevî, Ebu'z-Zekeriya Yahya b. Şeref, *Riyâzü's-sâlihîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1419.
- Sehâranfûrî, Halil Ahmed Mecid, *Bezlü'l-mechûd fi halli Ebî Dâvûd*, I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyeti'l-hadîs*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403.
- Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaadet, İstanbul (t.y).
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XX, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-avsât*, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, I-VI, Dâru'l-Hadis, Kahire 1419.

- Yeniél, Necat; Kayapınar, Hüseyin, *Süneni Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, I-XVI, Şamil Yayınları, İstanbul 1987.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Gaymaz, *Mizânü'l-i'tidâl*, Dâru'l-Mârifé, Beyrut 1382.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Gaymaz, *Târîhu'l-islâm*, I-LIX, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1417.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmî'l-Kur'ân*, I-IV, Dâru'l-Mârifé, Beyrut 1391.